

MOCZ (206) *sb m*

o jasne.

sg *N* mocz (71). ◇ *G* moczu (50). ◇ *D* moczowi (1). ◇ *A* mocz (44). ◇ *I* mocz(e)m (30). ◇ *L* moczu (40).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

*Płynna wydzielina nerek, zawierająca zbędne lub szkodliwe odpady przemiany materii oraz nadmiar wody pobieranej w pokarmach (obserwacja moczu tj. badanie jego barwy, smaku, zapachu i wyglądu było najczęściej stosowanym sposobem w ówczesnej diagnostyce i leczeniu); urina Murm, Mymer¹, BartBydg, Calep, Cn; lotium Murm, Calep, Cn; aqua immunda, humor obscenus (totius corporis) Cn (206) : BierEz B3v; Murm 60; Mymer¹ 24; BartBydg 173b; ma [uryna] przinamniey czwierz godziny poštać dla te^{go} aby grubŹsze wilkoŹci od fubtelnoŹci moczu: były nieiako oddzielone. *FalZioł* V [1], I 70b, 115b, 124a, IV 16a; W Niemocách wŹszelkich/ nawięczŹzy znák ieŹt z Mocz/ w kthorym Ź rozmáite roznoŹci *SienLek* 25; Mocz naylepŹzy ieŹt/ w ludŹciech zdrowych/ á dobrego Źtanu *SienLek* 25; W poŹrzedku teŹ ieŹli w zdrowym człowiecze/ mgłá fye w moczu widŹi/ á bierze fye ku gorze/ niedobre známie. *SienLek* 26, 21v, 25v [3 r.], 27v, 80, 112v [2 r.] (19); [*Wespazyjan*] kthory gdy od moczu [*ex lotio*] dochod brał/ á z tego ij Źyn Źtrofował/ on [...] ták mu odpowiedŹiał. – *Lucri bonus eŹt odor ex re Qualibet*. To ieŹt/ ZyŹku z częgobykolwiek był/ dobry zapách ieŹt. *ModrzBaz* 54; Lotium – Vrina, mocz. *Calep* 614a, 1142b; *KmitaSpit* A2v; [Mocz złotey bárwy *SienHerb* B#v. [*Cf VRyná* złotey bárwy práwie iáko czyŹte złoto rumiáne/ táka ieŹt dobra/ á známie dobrego á zupęlnego zdrowia człowieká *SienHerb* 405b].]*

mocz czyj [= pochodzący od kogo] [w tym: ai poss (31), G sb i pron (10), pron poss (7)] (48): SwieŹy mocz pŹi/ kroŹty kaŹde goi *FalZioł* IV 6d; Auicenna w pierwŹszych księgach o Vrinach/ to ieŹt o poznawaniu moczu Człowieczego piŹącz: tak mowi. *FalZioł* V 2; mocz człowieczy natŹczzo zoŹtawiony: w vcho wpuŹczony/ wypáda chrobaki z vŹzow. *FalZioł* V 79v, IV 4c, 5b, c, 6c, 7c (16); Iedni rádŹá poŹłác do Doktorá/ Bo nie Źtrawił kęŹa co iadł wczorá. Albo poŹłá znáki iego moczu/ Ano iuŹ znác Źmierć pewná ná oczu. *BielKom* C8; Ciáło Źwe [*lud hiszpański*] moczem człowieczym omywáią zá iedno lekárŹtwo. *BielKron* 280v, 89v; Mocz wieprzá dŹikiego pić ma kogo kámieñ dręczy. *SienLek* 106v, 25, 25v, 27v [3 r.], 63, 65 (27).

W charakterystycznych połączeniach: mocz mętny; mocz mnoŹyć, pobudzac.

*Zwoty: »mocz puszczac (a. puŹcić)« = micturire Calep Cn; meiere, mingere Calep; aquam petere a. sumere, edere a. expellere a. facere a. reddere urinam Cn (5): [sokól, jastrzáb, krogulec] vriny albo moczu nie puŹczáią nie potrzebuią miecherza w kthorim Źie vrina chowa. *GlabGad* Ev; *SienLek* 28; Mingo – Mocz puŹczám, cikam. *Calep* 663a, 648a, 660b.*

*»mocz wywodzić, mocz wywodzący« = powodowác oddawanie moczu (6 : 1): rzeczy kthore mocz wywodzą/ iáko ieŹt piotrufzká/ opich/ kmin/ mácierza duŹzká/ kurza nogá Źiele/ izop/ czámbr *SienLek* 94, 17v, 104, 107 *marg*, 107v [2 r.], [ss]3.*

*Szeregi: »łajna a mocz« (1): włayniech á w moczu byŹes zawarty, á czemu teraz tak wiele [!] ŹadaŹz *BielŹyw* 171.*

»macharzyna (wespoł, i) z moczem; macharzyna i mocz« (3 : 1): sufzona kiernożia mácherzyná weśpoł y z moczem/ á ná proch ftárta [...] ma być dawaná pić w wielkieu niemocy. *SienLek* 59, 106v, 107v, 132.

»uryna albo (to jest) mocz« (4): Poczyna fie nauka O poznawaniu uriny/ tho iest Moczu/ tak zdrowego iako y chore⁸⁰ człowieka. *FalZioł* V [1], V kt; męchierz wodę wypufzcza czo iá vryna albo mocż zową *GlabGad* Fv. Ev,

»mocz i wilkości« (1): Trzecia błonka oftatnia/ ta iest która bez żadnego pořzodku dzieciątko obwija/ á broni od dzieczęczego moczu/ y infzych wilkości: kthore z dziecięcia wychodzą *FalZioł* V 16.

W przen (3) :

Zwrot: »pić svoj (własny) mocz« = *być w skrajnej nędzy, w ostatecznym poniżeniu* [szyk zmienny] (3): bydło też dla wielkiego prągnienia zdicháło. Niektorzi też z iego ricerzow lizáli trawę [...] niektorzi pili swoy włafny mocż [*urinam propriam lingeabant*; szwoyá mokrz pyly *HisAl* 1510 308] *HistAl* H5; *BibRadz Is* 36/12; To mowi krol wielki Afyriyfski/ vczyńcie to co on wam rofkaże ku fwemu pożytku/ byfcie fwego gnoiu nie iedli á fwego moczu nie pili [*ad comedendum egesta sua ad bibendum urinas suas PolAnt Is* 36/12] *BielKron* 89v.

a. lek. *W określeniach schorzeń i patologicznych zmian w moczu (108)* : Kamień z moczem pośpołu [*mysie łajno*] wygania. *FalZioł* I 144d, *7v, I 143b, II 7c, 8d, 9c; Ale to pośpolicie wiedzieć/ iż gorącość kraśi mocz: źimno bieli: wilkość gęści: á fuchość rzedzi. *SienLek* 24v; Mocż w kthorym káwálce widáć/ á iefli go máło á mętny/ Zerwánie żyły v nyrek y v Pęchyrzá známionnie *SienLek* 27, 99v, 106v [2 r.], 107v, T[tt].

mocz u kogo (1): Kiedy w ciężkieu niemocy v mdłego człowieka mocż będzie podobien zdrowemu: znamionnie álbo obrocenie niemocy w głowę/ albo śmierć. *SienLek* 22.

Ze zdaniem przydawkowym [ktory (3)] (3): Mocż w kthorym iákoby ropá pływa/ álbo ná dnie stoi/ známionnie gnićie Nyrek y Pęchyrzá *SienLek* 27, 27v [2 r.].

W porównaniach (5): Mocż iáko krew czyrwony/ známionnie niemoc ze krwi *SienLek* 26; Mocż iáko mleko gęty/ w niewiáftach nieták szkodny/ iáko w mężoch *SienLek* 26v, 26, 26v, 27.

W charakterystycznych połączeniach: mocż mętny; śmierdzenie zbytnie moczu; moczu pozbyć (2); *z moczem pędzić, wypędzić* (2).

Zwroty: »mocz (prze-, wy)puszczać (a. puścić); puszczenie(-enie) moczn« [szyk zmienny] (12; 6): *Straguria significat difficultatem urinae maximum cruciatum inducens. [...]* Rzezánye wkorzenyu mocż pośczać [!] [puśczać *Murm* 1533, 75]. *Murm* 75; [*pieprzyczka*] mocż zaftanowiony przepufzcza. *FalZioł* I 112c, ++4, I 2d, 70a, d, II 18a, V 36, 99; Trudnemu puśczeniu moczu thák pomożefz: Weźmi fádłá pśiego z háłunem/ wiele ile bobkowe źiárno/ á day tho themu w czymkolwiek wypić: ktoby niemogł puścić moczu *SienLek* 107, 104, 107, 107v, 117, 172v, 173v [3 r.].

[»mocz przywodzić; wywiedzenie (a. wywodzenie) moczu«: O Lędźwiowym bolu/ y kámienu Nerkowym/ á wywodzeniu moczu. *SienHerb* 549a; Mocż theż mocnie przywodzi [*olejek*

dziurawcowy]/ gdy nim prog nád łonem pomáże. *SienHerb* 559b; Moczu trudnego wywiedzenie *SienHerb* B#v, 550a.]

»mocz (zastanowiony) wyganiać« (3): Też vwarzyć lift [*plesznika*] s kwiathem w winie á pić [...] wplawy niewieście y mocz załtanowiony/ y płod vmarły wygania. *FalZioł* I 114d, I 113b, II 10c.

»mocz (z miecherza, z nerek) wypędzać (a. (wy)pędzić)« (8): Też ma mocz [*fijołkowy korzeń*] otwierać wewnętrzne drogi przez ktore pochodzi vrina w miecherz, też mocz pędzi, y khapanie moczu y rzezanie odeymuie. *FalZioł* I 69d; Wino łthare białe á czyłthe/ mocz wypędza/ ale bolenie głowy czyni *FalZioł* I 156a, *7v, I 79c, 94d, 156a; Dobrze théz dáć koniowi pić náśienié Dryakwie polnéy z wodą gdy moczu puścić niemoże. To mocnie koniowi mocz wypędzi *SienLek* 173v, 173v.

»mocz zastanawiać (a. [stanowić], a. zatrzymać, a. [zatrzymawać], a. wstrzymać); zastanowiony (a. zatrzymany) mocz; zastanowienie moczu« [*szyk zmienny*] (4; 5; 2): Błedrzeńczowa wodkha kamień łamie w Łędzwich y w miechierzu/ załthanowienie moczu przeprawia *FalZioł* II 4a, ++4, I 94d, 112e, 114d, 115b (9); *SienLek* 107v, 108; [Kto niemoże moczu zátrzymać/ korzeń grzybieniony wárząc dáć wodę pić/ łtanowi mocz y ine rzeczy. *SienHerb* 378a, 378a].

Wyrażenia: [»mocz bańczasty«: Mocż bańczáły co znáczy/ *SienHerb* B#v. [Cf Tu zalię małz wiedzieć o bánkách/ ktore się czynią z moczu/ To ieft ná wierzchu piány vryny pływájące *SienHerb* 402b].]

»mocz biały« [*szyk 3 : 1*] (4): Mocż biały niedobry/ á gdy ono coby miáło ná dne być/ ná gorę idzie. *SienLek* 25v, 26v [2 r.], 27v; [Mocż biały co znáczy/ winu białemu podobny *SienHerb* B#v].

»mocz (na dole) błady, [okręgu bładego]« [*szyk 3 : 1*] (4): Mocż ná dole błady w mężoch/ boleść Nyrek/ á w niewiáłtach/ niedołatki máćice známionuie. *SienLek* 27, 24v, 26v, 27; [Mocż błady co znáczy [...] Okręgu bładego *SienHerb* B#v. [Cf Błády Okrąg ná wierzchu vryny á ktemu cienki nie miáżły/ známionuie bolenie głowy [...] z melánkoliey *SienHerb* 408b], *SienHerb* B#v].

[»mocz cielistego okręgu«: Mocż cieliłtego okręgu co znácy [!] *SienHerb* B#v].

»mocz ciemny« (1): *SienLek* 26v cf »mocz gęsty«.

»mocz czarny, przyczyrń, [okręgu czarnego; czarnej barwy okrąg na moczu]« = *obecność melaniny w moczu; melanuria* [*szyk 5 : 1*] (6): Mocż czyrwony przyczyrń/ známionuie niedołatki wątroby á zápalenie. *SienLek* 26, 22, 25v, 26v [2 r.], 27v; [Czarney bárwy okrąg ná moczu [...] známionuie zmartwienie y łpalenie wilkości mozgowych *SienHerb* 102b; Mocż czarny co znáczy [...] [...] Okręgu czarnego *SienHerb* B#v.]

»mocz czyrwony, przyczyrwień; przyczyrwieńszym« (7): Mocż czyrwony/ iáko roża/ Ograżkę známionuie/ Ognifłá Trzećianę/ álbo powłzednią *SienLek* 26; oczy czyrwone/ żyły łye wypną, mocz przyczyrwieńszym/ gęsty. *SienLek* 39v, 26 [3 r.], 27, 74a.

[»mocz drżącego okręgu«: Mocż drżącego okręgu co znáczy *SienHerb* B#v. [Cf Kráie okręgu moczu/ gdy drżą/ co to znáczy [...] známionuie bolenie w krzyżu *SienHerb* 402a].]

»mocz gęsty, miáższy« (4): Mocż iáko mleko/ ná dole ciemny/ á gęsty/ w połrzedku iáłny/ á ná gorze też ciemny/ Opuchłinę známionuie. *SienLek* 26v, 26v, 27, 39v.

»mocz (ode dna śklenice) jasny« (3): Mocż odedná śklenice iáłny/ aż do połowice/ á potym mętny á rzadki/ ciężkość w pierśiach známionuie. *SienLek* 27, 26v, 27.

[»mocz kopiasty« = *mętny, pełen zawiesiny osadu*: Mocz kopiasty/ co w nim iako kópka łtoi *SienHerb* B#v. [Cf Ipoftális [...] fie miefza z vryną: á gdy z godzinę połtoi/ thedy fie dzieli od vryny w iednę kupkę podobną ogorkowi álbo fzyfzce iodłowej *SienHerb* 411a].]

»mocz (będzie) krwawy, który się przydawa ze krwią« = *krwiomocz; haematuria* (2; 1): tedi mechierzowi [*robacy*] fzkodzą kiedy okroftawieie/ y raniaią barzo aż więcz y mocz krwawy fie pułzcza *FalZioł* I 70a, II 6a; *BielKom* C7v; [Moczu Krwawego czym pozbyć. Ná krwawy mocz. Pšie iężyczki wárząc/ temu dác pić kto krwawy mocz wypułzcza. *SienHerb* 377b, B#v].]

»mocz lisowaty« (4): Mocz lifowaty álbo przylifowác/máiąc ná dnie káwálki białe okrągłe/ á ná wirzchu iákoby tłufty/ známionuie niemoc płucną/ Dyehawicę. *SienLek* 26v, 26, 26v, 40.

[»mocz łuskowaty«: Mocz łuskowaty co znaczy *SienHerb* B#v. [Cf LVłká w vrynie ieft rzecz z ciálá wychodząca podobna ku łufce rybiey [...] á tę łufkę zową *Petaloides* *SienHerb* 412a].]

[»mocz mleczysty« = *moczenie mlekiem; mlekomocz; galacturia*: Mocz mleczyfty/ co znaczy *SienHerb* B#v. [Cf VRyná biała iako mleko albo Serwatka [...] Też vryná mleczowa zmączoná/ známionuie bolenie głowy *SienHerb* 404b].]

[»mocz obłoczysty« = *nubecula in summo urinae araneae similis* Cn: Mocz obłoczyfty/ co znaczy *SienHerb* B#v. [Cf OBłoczek w Vrynie ieft iákoby dym gruby/ który fie czyni z ciepłá przyrodzonego/ ktore ciepło podnoši taki obłoczek z wodności vryny. *SienHerb* 403b].]

»mocz ołowianej barwy« (1): Mocz gęfty Ołowiáney bárwy/ á iákoby w pořzodku czarny/ Páráliz známionuie. *SienLek* 27.

»otrębny mocz« (1): Mocz w którym iákoby otrębý pływáią/ známicnuie iż fye Pęchyrz łupi. (*marg*) Otrębny Mocz. (-) *SienLek* 27v.

»mocz pienisty« (2): Mocz pienifty iálny przyczyrwień/ bol w práwym boku więczłzy známionuie. *SienLek* 27, 27v.

[»mocz popielasty«: Mocz popielasty blády/ co známionuie *SienHerb* B#v. [Cf POpieláfta Vryná/ gęłtości áni żadney rzadkości zbytniey w się nie bierze/ á táka Vryná popieláfta [...] známionuie onego być melánkolicznego przyrodzenia. *SienHerb* 404a].]

[»moczu powściągnięcie, twierdzenie« = *zatrzymanie moczu bezwiednie uchodzącego (np. we śnie)*: Moczu powściągnięcie/ fzukay moczu twierdzenie [...] Moczu twierdzenie/ gdy bez woli vchodzi/ ták wešpiączki iako y ná iáwi *SienHerb* B#v, 550b.].]

[»mocz prozysty«: Mocz prozýfty co znaczy *SienHerb* B#v. [Cf PProfzki fubtylne ná podobieństwo profzkow kthore w promieniach słonecznych widamy [...] á to iefli ná wierzchniey poftáci vryny pływáią/ tedy pierši y fzyie bolenie vkáznia. *SienHerb* 412b].]

»mocz przezroczysty« = *może mocz bezbarwny; achromaturia* (1): Mocz przezroczyfty/ iako rog latarniowy/ niedořtátek śledżiony známionuie/ á łłożenie ku Czwartanie. *SienLek* 26v.

»mocz rzadki« [*szyk 1 : 1*] (2): Rzadki mocz á blády/ mdłóść przyrodzenia známionuie *SienLek* 24v, 27.

»mocz siny« [*szyk 1 : 1*] (2): tenćiem człowiek który niezdrowy ma Pęchyrz/ máło ije/ częřtho rzyga [...] bárwę ma złá: mocz śiny *SienLek* 17v, T.

»mocz szary« (1): Mocz fzáry mnořtwo fkáżonych wilkości známionuie *SienLek* 26v.

»mocz śmierzący, smrodliwy« (2 : 1): Czarny mocz á śmierzący/ niedobre znamię *SienLek* 25v, 20v, 26v.

[»mocz wodnego okręgu«: Moczu wodnego okręgu znak *SienHerb* B#v. [Cf VRYNA bárwy wodney Okrąg máiący miąższy/ známionuie obciążenie w tyle głowy [...] tám w tyle głowy iest mieyfce flegmy *SienHerb* 408a].]

[»mocz ziarnisty«: Moczu ziańniŃtego znak *SienHerb* B#v. [Cf NA vrynie ziarnká pływaiące á zwálzczá ná okręgu vryny/ czynią fie z flegmy kliowátey ná mále á drobne kálki rozdzielone *SienHerb* 409a].]

»mocz zielony, [zielonasy]« = *wydzielanie indykanu z moczem; glaucosuria* (1): Mocz ná przodku kiedy ij wypufzcza/ zielony/ á potym czyrwony/ známionuie wilkości łpalenie/ á iest śmiertelny. *SienLek* 26; [Mocz zielonáfy co znaczy *SienHerb* B#v. [Cf BARwy zieloney vryná troiáka bywa/ To iest zielona w pierwŃzym łtopniu/ á tę zowá Kijanos [...] w wtorym y w trzecim łtopniu [...] táka vryná zielona bywa z iádowitey kolery/ ktorá zowá Práliná á Eruginolá *SienHerb* 406b].]

»mocz zimny« (1): mocz zimny/ bolenie nád łonem *SienLek* 119v.

»mocz żółty, [żółtawy]« (2): Mocz żółty iákoby oszáfrániony przyczerń/ miąższy á śmrodliwy/ żółtá niemoc známionuie. *SienLek* 26v, 26; [Mocz żółtawy *SienHerb* B#v].

Zestawienia: [»mocz gnoisty« = *ropomocz; pyuria*: Mocz gnoisty/ łzukay ropiŃti/ to iest co w nim ropá *SienHerb* B#v].

»goráć mocz; [mocz gorący, pałający, parzácy]« = *zaburzenia w oddawaniu moczu; dysuria* [szyk 4 : 1] (5): przyprawiać [gałeczki z krochmalu, dragantu, migdałów i cukru] z mlekiem migdałowym y z kalfijá/ y z czukrem/ [...] rzezanie ktore bywa z goráć mocz/ y też goráć mocz odeymuie/ á tak y kamień leczy. *FalZioł* III 42b, II 6b, III 42b; *SienLek* 20v [2 r.]; [Mocz gorący łzukay párzácy [...] Mocz pałaiący/ łzukay párzácy Mocz párzácy tak vgásić y wywieść *SienHerb* B#v].

[»mocz piaszczysty« = *piasek w moczu; uropsamnus*: Mocz pialzczyŃty co známionuie *SienHerb* B#v.]

»rzezanie moczu (z kapaniem)« = *rzezak, rźnięcie, ból, bolesne oddawanie moczu; lotium substillum, stillicidium urinae, stranguria* Cn (7): Rzezanie moczu s kapaniem boleŃthnem/ y trzewná dnę która bywa z zimnej przyczyny: [wódka biedrzeńcowa] goij. *FalZioł* II 4a, ++3v, ++4, I 69d, II 7c, 9c, 12d; [Moczu rzeźanie co nie ktorzy rzezakiem zowá [Na rzezawicę doŃwiadczone lekarŃstwo *FalZioł* V 91v] iáko wlezczyć. *SienHerb* 377b, B#v].

»upławy moczu« = *moczociek; enuresis* (1): (marg) Vpławy moczu.(-) [...] day z Winem álbo s piwem pić temu ktho łye vsíka/ álbo moczu zátrzymáć/ niemože. *SienLek* 108.

[»mocz włosisty« = *mocz zawierający nitki śluzowe lub włosy; trichiasis vesicae*: Moczu włosiŃtego znak *SienHerb* B#v. [Cf Włofy w vrynie bywaią przedługowáte ná podobieńŃtwo práwyc włofow/ á ty włofy czynią fie w nerkách z łuchyc wilgości *SienHerb* 412b].]

»zapalenie moczu« = *prawdopodobnie zapalenie moczowodu; ureteritis* (1): Naprzeciwo zapaleniu łędzwi/ y też przeciw zapaleniu moczu/ I przeciw rzezaniu łá [jádra szyszek z pinii] dobre *FalZioł* I 115d.

[»mocz zatrudniony« = *moczu oddawanie trudne, utrudnione; difficilis urina, urinae difficultas Cn*: Kámieniá męcherzowego wygnánie y moczu zátrudnionego. *SienHerb* 377a].

»zatrzymanie moczu; zawciągnienie« = *niemożność oddania moczu; ischuria Calep, Cn; integra urina, lotii retentis Cn* [szyk 2 : 1] (2; 1): Ale iż zátrzymánie moczu nieiedno s kámieniá ále y z innych przygod przychodzi/ oóbliwa rádá ieft ktemu potrzebna. *SienLek* 107, 17v; Ischuria – Moczu zawciągnienie. *Calep* [565a].

Synonimy: *szczyny, uryna, woda*; **a. zest.** »rzezanie moczu«: *rzezak, rzezawica*.

Cf **MOKRZ**

AKtt